

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

DÁVID MIHÁLY JÁNOS
KEZDVÉSÁRULÉLY.

Tizedik évfolyam.

SZAMOSUJVÁRTT,
Todorán Endre »Aurora« könyvnyomdája
1896.

Az „Armenia“ eddigi dolgozótársai.

- Abrahám Zachar (Szamosújvár.)
 Abrahámné Gámnán Erzsé (Sz.újvár.)
 Dr. Ákoncz Károly (Kolozsvar.)
 Alexáné Kepri Anna (Szamosújvár.)
 Ávedik Lukács (Erzsébetváros.)
 Ázárán István (Konstantinápoly.)
 Bányai Blanka (Szamosújvár.)
 Bányai Elemér (Szamosújvár.)
 Bárány János (Maros-Vásárhely.)
 Bárány Lukács (Szamosújvár.)
 Id. báró Bornemissza Károly (Deés.)
 Czetz János (Buenos Aires; Amerika)
 Csélingárián Jakab (Budapest.)
 Csiky Lukács (Erzsébetváros.)
 Dr. Csiky Viktor (Kolozsvar.)
 Csontos János (Budapest.)
 Duha Dávid (Ujvidék.)
 Dr. Erődi Béla (Budapest.)
 Dr. Esterházi Sándor (Kassa.)
 Esztegár Berta (Kolozsvar.)
 Esztegár Gergely (Szamosújvár.)
 Dr. Esztegár László (Budapest.)
 Fárar Simon (Csik-Szépvíz.)
 Dr. Fejér Dávid (Gyergyó-Szt.-Miklós.)
 Fejér Ferő (Gyulafehérvár.)
 Felekine Munkácsi Flóra (Budapest)
 Filép Gábor (Tasnád)
 Dr. Fogolyán Tivadar (Szamosújvár.)
 Dr. Gajzágó Béla (Kolozsvar.)
 Gajzágó Ferencz (Szamosújvár.)
 Gajzágó Manó (Budapest.)
 Gajzágó Salamon (Budapest.)
 Gajzágóné Simai Irma (Kolozsvar.)
 Dr. Gopcsa Jakab (Szamosújvár.)
 Gopcsa Jáchim (Szamosújvár.)
 Dr. Gopcsa László (Budapest.)
 Górrik Gergely (Erzsébetváros.)
 Görög Joachim (Gyergyó-Szt.-Miklós.)
 Harmath Domokos (Szamosújvár.)
 Harmath Ilona (Szamosújvár.)
 Harmath Lujza (Moson.)
 † Dr. Hánusz János (Bécs.)
 Dr. Hermann Antal (Budapest)
 Hornyis Ferencz (Gattája.)
 † Hóke Lajos (Kaposvár.)
 Hummer Nándor (Budapest.)
 Dr. Issekutz Viktor (Erzsébetváros.)
 Józsa Jánosné (Szamosújvár.)
 Kapatán Márton (Szamosújvár.)
 † Kardosy Károly (Szamosújvár.)
 Dr. Kádebbó Ferencz (Maros-Vásárhely.)
 Kordin Mariska (Budapest)
 Gróf Kornis Viktor (Szent-Benedek.)
 Dr. Kosutány Tamás (Magyar-Ovár.)
 Kovács János (Kolozsvar.)
 Kozma Döme (Deés.)
 † Kozsca Tivadar (Budapest.)
 Kritsa Klára (Gyergyó-Szt. Miklós)
 Kritsa Kornád (Gyergyó-Szt.-Miklós.)
 Kritsa Péter (Gyergyó-Szt.-Miklós.)
 Gróf Kunn Géza (Maros-Németi.)
 László Márton (Szamosújvár)
 Lukács Béla (Budapest)
 † Markovits Jakab (Erzsébetváros.)
 Dr. Maly István (Kolozsvar.)
 Márton Dávid (Lugos.)
 Dr. Mártonfi Lajos (Szamosújvár.)
 Merza Gyula (Kolozsvar.)
 Mihály Imre (Szamosújvár.)
 Dr. Moldován Gergely (Kolozsvar.)
 Dr. Molnár Antal (Budapest.)
 Moszgoftán Chácsádur (Bukarest.)
 † Murádin János (Arad.)
 Norák Antal (Szamosújvár.)
 Dr. Nurcsán József (Budapest.)
 Oncs József (Nagy-Iklód.)
 Orel Máté (Gyergyó-Szt.-Miklós.)
 Ornstein József (Szamosújvár.)
 Papp Gusztáv (Szamosújvár.)
 Papp Mózes (Kolozsvar.)
 Pappné Kerekes Emilia (Szamosújvár.)
 Páll Bogdán (Szamosújvár.)
 Dr. Patrubby Lukács (Budapest.)
 Placsintár Dávid (Szamosújvár.)
 Dr. Réthy László (Budapest.)
 Rudnyánszky Gyula (Arad.)
 Sallak Róza (Nagy-Enyed.)
 Dr. Salzbauer János (Kolozsvar.)
 Sándor József (Kolozsvar.)
 Simay Gergely (Szamosújvár.)
 Dr. Simay Gyula (Budapest.)
 Dr. Simay János (Szamosújvár.)
 Szamosi János (Kolozsvar.)
 Dr. Szilágyi Sándor (Budapest.)
 Szongott Kristóf (Szamosújvár.)
 Szongott Margit (Bécs.)
 Gróf Telcki Sándor (Budapest.)
 Dr. Temesvári János (Szamosújvár.)
 Téglás Gábor (Déva.)
 Dr. Tódr József (Gyulafehérvár.)
 Dr. Torma Miklós (Deés.)
 Torma Zsófia (Szászváros.)
 Télfy Iván (Budapest.)
 † Törös Tivadar (Budapest.)
 Dr. Turcsin Placsintár Gizella (Klzs.)
 Dr. Turcsa János (Kolozsvar.)
 Turcsa Mihály (Bécs)
 Tüdsek Anna (Budapest.)
 Vadnay Károly (Budapest.)
 Vajna Károly (Szamosújvár.)
 Vajnáne Stock Leopoldin (Szamosújvár.)
 Vámbéry Armin (Budapest)
 Vásárhelyi Boldizsár (Deés.)
 † Veszely Károly (Borbánd.)
 Vikár Béla (Budapest.)
 Voith Antal (Gyulafehérvár.)
 Voith Miklós (Szamosújvár.)
 Dr. Wlstocki Henrik (Budapest.)
 Dr. Wlstockiné Dörfler F. Anna (Bpest.)
 Összesen: 119

Tartalom.

I. Főczikkek.

	Lap.
<i>Ávedik Lukács,</i>	Kozocsa Tivadar 37.
<i>Ázárián István,</i>	Körlevél 47.
<i>Bányai Blanka,</i>	Örmény gyermek bölcsődala. — Költemény prózában . . . 285.
<i>Bárány János,</i>	Szentmise Marosvásárhelyt ör- mény szertartás szerint . . 51.
<i>Dr. Herrmann Antal,</i>	A hegyek kultusza az örmények néphitében („Erdély”) . . . 269.
<i>Józsa Jánosné,</i>	Az „Örmény Palmyra.” — Képek Áni királyvárosból . . . 165.
<i>Kritsa Klára,</i>	Kétféle szerelem. — Rajz . . 212.
<i>Kritsa Péter,</i>	Halottak napján 336.
<i>Márton Dávid,</i>	Új-évi üdvözlét (költemény) . . 50.
„	Dalra keljünk (költemény) . . 157.
„	A lugosi tanulók a kiállításon . 244.
<i>Merza Gyula,</i>	Szép Árá, tragoedia öt felvonásban 278, 304, 342, 376.
„	Szabadság. Nálbánteáncz köl- teménye 27.
„	Az örmény szabadsághősök (köl- temény) 109.
„	Rákosi Jenőhöz (költemény) . . 133.
„	Az örmény püspökség visszaállítá- sának kérdése 180.
„	Prolog a magyar milleniumra . . 241.
<i>Mihály Imre,</i>	Segélyt! (költemény) 121.
<i>Dr. Molnár Antal,</i>	Örményország hajdankori állami szervezete . . 2, 41, 72, 104.
„	Tigranokerta . . . 137, 175, 201.
„	Ünnepi beszéd 231.
„	Khorenei Mózes 265, 297, 333. 367.
<i>Papp Gustáv,</i>	Az örményországi öldöklések . 315.
<i>Rudnyánszky Gyula,</i>	Örmények fohásza. — Vérezsuni költeménye 200.
<i>Sallak Róza,</i>	Melyik árvább (költemény) . . 48.
„	Az örmény boltos lánya (költemény) 77.

	Lap.
<i>Sallak Róza,</i>	A szamosújvári várban (költe- mény) 179.
" "	Vágy. — Emlékezés Szamosújvárra (költemény) 254.
" "	Válasz N. E. levelére (költemény) 303.
" "	Ábrándképek (költemény) 340.
" "	Merengés (költemény) 372.
<i>Simay Gergely,</i>	Mit tegyünk? — Pátkánián köl- teménye 7.
" "	A vándor és a rigó. — Örmény népdal 40.
" "	Ecsmiádzin 69.
" "	Zejthun 101.
" "	Vándor a szellőhöz. — Biérds költeménye. — 136.
" "	Dicsékvésem. — Thopál Nálbánt költeménye 173.
" "	Örményország felhője. — Örmény népdal 199.
" "	A haza csillaga. — M. A. M. köl- teménye 236.
" "	Nem felejtelek el. — Záhira köl- teménye 265.
" "	Örmény jelszavak. — Kh. K. költeménye. — 296.
" "	Siralom. — Záhira költeménye. — 332.
" "	Üdvözlét Krimianhoz 366.
<i>Dr. Simay János,</i>	Történeti analogiák 242.
<i>Szongott Kristóf,</i>	Rodostó és az ottani örmények 250.
" "	Nálbánteáncz a költő 1.
" "	Válasz Kossuth Ferencznek a „Ke- leti kérdés“ című czikkére 7.
" "	Új-évi ajándék. — Novella. — 30.
" "	Egy örmény hősnő 84.
" "	Válasz a „Kolozsvár“ egyik cik- kére 141.
" "	Örményország 158.
" "	Millenáris ünnepélyek Szamosúj- várt 191.
" "	Murádin János 197.
" "	Örmény elemek Árpád táborában 247.
" "	Hollós Simon festőművész 262.
" "	Örmény történeti és néprajzi szemle 273.
" "	Derviseán Szerovpe orientalista 295.
" "	Az árvaintézet-alapító Thoroseán József 327.

<i>Szongott Kristóf,</i>	A keleti élő nyelvek akadémiaja Párisban	340.
<i>Dr. "Temesváry János,</i>	Alkalmi beszéd	359.
" "	A magyar-örmény nemes családok czimerlevelei:	
" "	Török család	52.
" "	Verzár család	56.
" "	Vikol	86.
" "	Zachariás	89.
" "	Pászákász	111.
" "	Petrásko	117.
<i>Voith Antal,</i>	Egy francia bíbornok körlevele.	122.
" "	A bécsi örmény érsek jubileuma	188.
" "	A bécsi és velencei mecibitháristák irodalmi működéséről	313.
A kath. hitterjesztés lapjai. Az örmények veszedelme 1895-ben		350, 380.
A magyarok őshazája örmény kútfők világánál		255.
Az örményországi inségesek érdekében	159, 225,	289.
Báró Dániel Ernő		372.
"Budapesti Hirlap" Örmény püspökség		134.
Külügyminiszterünk előterjesztése az örmény kérdésben		223.
"Magyar Állam", Egy méltó főpap		194.
"Magyar Hirlap", Új emberek		287.
—ó-tól, Veszely Károly		384.
Ripszima, Szilvester éjjelén. — Kép az örmény családi életből. —		28.
" " , Az örmény ifjú búcsúja (költemény)		86.
Sz. Szamosújvári képek		238.
Szamosújvár város közönsége, Egy nevezetes okirat		204.
Sz. K. Az ezredéves országos kiállítás elnöke		229.
Sz. K. Egy unikum Szamosújvárt		311.
Titokfátyola, Másodvirágzás. — Ködfátyolkép		77.
"Turul", A magyar-örmény nemes családok		386.
Világosító-Szt-Gergely officiuma		221.

II. Kisebb közlemények.

	Lap.		Lap.
A bécsi örmény érseki jubileumhoz	195.	A farsang Szamosújvárt	95.
A budapest-erzsébetvárosi templom	33.	A kaukázusi örmények	355.
		A keleti egyház	292.
		A keleti keresztények fel- szabadítása	388.

	Lap.		Lap.
A kaptok egyesülése Romával	161.	Feltámadást az elhaltaknak	161.
Alapköveteteli ünnepély Szamosújvárt	388.	Főigazgatói látogatás . . .	226.
A pápaság és az örmények	319.	Jótekonny adakozó	355.
Aranymise Szamosújvárt . . .	318.	Konstantinápoly jövője . .	321.
Az első magyar parlament	128.	Mechithár kétszázéves évfordulója	356.
Az örmény kath. autonomia	128.	Milleniumi pásztorlevél . .	160.
Az örmény kérdésről	320.	Örmény, mint árucezik . . .	128.
Az örmény püspökség visszaállítása	95.	Örmény új-évi üdvözlés . .	65.
Az örmények üldöztetése . .	66.	Örmény vértanú	127.
Ázarian pátriarkha körlevele	65.	Ős-Budavára	33.
Bámulatos eszű örménytanuló	66.	Sajtó-cenzúra Törökországban	67.
Egy valódi főpap	291.	Segély az örményeknek . .	127.
Erzsébetvárosi Rafael-alapítvány	356.	„Segítsük haza Csetz tábornokot!”	227.
		Teck hercege kiállítás . . .	162.
		Zejthun keresztény kormányzója	355.

III. Irodalom és művészet.

	Lap.		Lap.
Aachen örményajkú egyet. tanára	389.	Hollósy tanítványa	33.
A bulgáriai örmények száma	357.	Maradandó emlék	294.
A Lusznánok életrajza . . .	130.	Örmény énekesek	357.
A „Méság” az „Armenia”-ról	97.	Örmény költemények angolul	357.
A tífisi örmény irodalmi társulat	162.	Réthy Laura operái hangversenye	227.
II. Árdasztesz Rómában . . .	97.	Román-örmény naptár . . .	97.
Árdzruni András	97.	Sallak Róza művei	293.
Az örmények és Homer . . .	322.	„Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz”	129.
Az örmény nő	390.	Színmű az örmény történelemből	292.
Az örmények története . . .	322.	Szolnok-Dobokamegye . . .	294.
Az örményországi inségesek érdekében	322.	Újabb örmény lapok	162.

IV. Közgazdasági élet.

	Lap.		Lap.
A megkísérlett selyemtenyésztés	323.	A szamosújvári kereskedőtársulat	96.

Lap.	Lap.
A szamosújvári két pénzin- tézet	Erzsébetváros vagyona 358.
A szamosvölgyi vasút sta- tisztikája	Nyomdaipar a fegyházban. 163.
Előkészületek a milleniumra 33.	Örményországi fajdinnyék . 324.
	Szamosújvár 1897. évi költ- ségelőirányzata 357.

V. Mi újság az örmény világban?

Lap.	Lap.
A betiltott „Hájlrenik“ 132.	Diplomáták értekezése 35.
A „Daily Telegraph“ leve- lezője	Egy szelid ultimátum 98.
A hatalmak közbelépése 99.	Európa népeinek részvéte . 326.
A katasztrófa közeledése 68.	Evánkulián Nune 132.
A kivándorlók Bulgáriában 390.	Félhivatalos lapnyilatkozat 98.
A „Kölnische Gazette“ 132.	Gyűjtés az örmények felse- gélésére 97.
A legújabb fegyverek 35.	Keleti bonyodalmak 358.
A malathiai öldöklés 325.	Keresztények üldözése 132.
Angol közvélemény 164.	Két örmény 132.
A pénzügyi válság 99.	Kinek adjunk? 131.
A perzsiai örmények 68.	Kurdok rablásai 99.
A szyriai expedíció 36.	Lázadás vagy önvédelem . 163.
A török-örmények 163.	Nemzeti követelések 325.
A török pénzpiacsról 100.	New-Yorkból 132.
A zeithuni ütközet 100.	Nubár pasa 97.
Az olasz királyné 131.	Oroszország protekciója 98.
Az orosz közoktatásügyi miniszter	Örmény menekültek 390.
Az örmények erőszakos mo- hamedanizálása	Örményország autonómiaja 390.
Az örmény kérdés Magyar- országon	Örmény-török surlodások . 36.
Az örmények mamoránduma 324.	Összeütközések a vidéken . 34.
Az örmény nemzeti állam- eszmé	Rövid hírek 358.
Armenia okkupációja 100.	Segítség Angliából 67.
Az örmény vérengzésekhez 98.	Sikertelen kísérletek 67.
Az új nagyvezér 99.	Tömeges emigráció 390.
	Törökország felosztása . . 132.
	Vánból 131.
	Vizkereszt 132.

VI. Képek.

Nálbanteáncz, a költő 1. lap.; Kozocsa Tivadar 37; Török család címere 54; Verzár cs. címere 59; Ecsmiádzin 69; Vikol cs. címere 88; Zachariás cs. címere 93; Miklós (Nigoghajosz)

zejthunvidéki püspök 101; Pászákász es. czímere 113; Petrásko es. czímere 119; Örmény. czímere 158; Józsa Jánosné 165; A királyi palota kapuja (Áni) 168; Szt-Gergely kápolnája (Áni) 169; Murádin János 197; Dániel Ernő 229; Sétatéri vashíd (Szamosújvártt) 237; Szamosújvár távlati képe 240; Sétatéri körönd 244; Sétatéri fenyes 245; Tórészlet a népkertből (Szamosújvár) 248; Zárdatemplom (Szamosújvár) 252; Szamosvölgyi vasút pályaudvara (Szamosújvártt) 255; Hollósy Simon 261; Derviseán Szerovpe 295; Az árvaintézet-alapító dr. Thoroszeán József 327; Szamosújvár város tervrajza 361. Összesen: 27 kép.

VII. A második füzethez „Társadalmi közlöny“ cím alatt hat oldal melléklet volt csatolva. A borítékon „Hazai krónika“ és „Szamosújvári Híradó“ cím alatt huszonekét oldalra terjedő olvasmány.



Nálbáteáncz,*) a költő.



Nálbáteáncz Mihály, kinek családi neve Lázár, 1830. okt. 27-én született Nor-Náchicsévánban, a Don folyó mellett. Gyermekkorában Der-Kápriél Pát-kánián oldala mellett tanult egészen 1846-ig. 1847-ben Náchicséván és Besárabia érsekének: Véhábédján Máté-nak titkára lett. 1853-ban Moszkvába ment: akadémiai tanárságot nyert; ugyanis a mostani Lázárev-féle örmény akadémián az örmény nyelvet tanította. Hallgatott a moszkvai egyetemen orvostani előadásokat is. 1858-ban, midőn Názáreáncz „Hivsziszáphájl“ czimű havi folyó-riátát meginditá, Nálbáteáncz lett annak egyik legtehet-ségesebb munkatársa; cikkei „Gomsz Emmanuel“ és „Phároch Czholágján“ név alatt jelentek meg. 1856- és 1858-ban járt Európában, látta Konstantinápolyt, Bécsét, Velenczét, Párist. Londont. 1860-ban Szentpétervárott a keleti nyelvekből tanári oklevelet kapott; 1861-ben újra

*) Nálbánt a perzsa nyelvben iparost, kézművest jelent.

útra kelt, meglátogatta Szt-Pétervárt, Nor-Náchicsevánt, Tiflist, Erivánt, Ecsmiádzint; visszatérő útjában a suezi földszoroson át elment Kalkuttába, hogy a gazdag indiai örmények által Nor-Náchicseván számára hagyományozott összeget személyesen átvegye.

Gyönyörű költeményein kívül prózát is irt az örmények Petőfije; prózai dolgozatai a szép irány példányai.

Azonban szabadságszereteteért, szabadságdalaiért az orosz kormány üldözőbe vette. Épen külföldről jött, kiszáll kocsijából és be akar menni családjához, midőn a rendőrök fekete posztóval bevont kocsiba ültetik, hogy — Szibériába vigyék. De az úton aszkorban meghalt 1866. márcz. 31-én Saratow kormányzóság Kamisin városában 36 éves korában. Testét Nor-Náchicsevánba hozták, hol ápr. 14-én a Szent-kereszt nevű örmény zárda ajtaja előtt temették el.

Egyik legszebb költeményét, mely arczképe körül eredetiben is látható, Merza Gyula kedves barátom igen sikerült átültetésében jelen füzetünk közli.

Szongott Kristóf.



Örményország hajdankori állami szervezete.*)

I.

Örményország ősrégi multjának emlékei nem nyujtanak felvilágosítást ama népcsoport szervezetéről, a mely Hájj vezetése alatt megtelepedett az Ararátot környékező tájakon, a hol előbb, mint Chorenei Mózes mondja, elszéledve néhány ember lakott. Miként hódították meg ezt a földet? Milyen volt viszonyok annak régi lakosaihoz? Megannyi oly kérdés, melyre a történelem nem nyujt feleletet.

*) Langlois, Essai historique et critique sur la constitution sociale et politique de l' Arménie. (Mémoires de l' Académie Impériale des sciences de Sz. Petersbourg. VII. Serie. Tom. III.) Szentpétervár, 1869.

A Hájgtól származott első dynastiának uralkodási korszakából fenmaradt hagyományok, a képzelem által későbbi időkben alkotott legendák, történeti alap és hitelesség nélkül. A mit bizonyossággal következtethetni belőlük, mindössze annyi, hogy az örmény fejedelmek az assyr uralkodókkal szemben függési és hűbéri viszonyban állottak Bárujr-ig, Sardanapal ellenében Arsacesnek bajtársaig és szövetségeseig, ki ama támogatás fejében, melyet a méd dynastia megalapítójának nyújtott, emettől királyi czímet nyert és egész Örményországnak urává lett.

De ez a függetlenség nem tartott sokáig. Már az első Achaemenidák alatt azt látjuk, hogy Örményország alá van vetve a perzsa uralkodóknak. Valószínű, hogy Keleten már ezekben az ősrégi időkben fennállott már ama mélyreható rendszere a hűbéri monarchiának, melyben a „királyok királya“ czímet egymásután viselték Ninive, Babylon, Media s utóbb a perzsák uralkodói, az Achaemenidák, az Arsacidák és a Sassanidák dynastiájának tagjai, az a hűbéri rendszer, mely a társadalom legalsóbb rétegéből indult ki és fokozatosan a királyok királyaiig emelkedett föl.

Chorenei Mózes*) elénk tárja képét hazája politikai szervezetének amaz Arsacida-fejedelmek elsejének idejében, a kik Örményország fölött uralkodtak. Növeli eme kép érdekességét az a körülmény, hogy minden valószínűség szerint hű mása a Perzsiában fennállott politikai szervezetnek, melyet Kelet legrégibb monarchiáitól kölcsönöztek át az Arsacidák: „Valarsaces, úgymond Chorenei, épen oly vitéz, mint böles fejedelem, birodalma határait kiterjeszté s szervezte, a mennyire csak lehetséges volt, a polgári intézmények rendszerét, satrapaságokat állított és azoknak élére őszöknök, Hájgnak és más királyoknak véréből származó főnököket állított.“

Egyik további fejezetben (II. 7.) bővebben is kifejti Chorenei a királyságnak, a satrapiáknak s egyéb intézményeknek ama rendszerét, melyet Valarsaces Örményországban meghonosított. „Mindenek előtt azt szabályozza,

*) II. könyv, 3 fej.

ugymond, a mi az ő királyi személyét illeti; saját fejével és koronájával kezdi el. Meg óhajtván jutalmazni a zsidó Pákárádot tapasztalt odaadásaért, hűségeért és vitézségeért, neki és családjának hercegi és főúri czímet ad, kiváltságot arra, hogy ő tehesse a király fejére a koronát, hogy magát király-koronázónak (*թագադիր*) a lovasság parancsnokának (*սարգիս*) neveztethesse stb.“ Más udvari méltóságokat is szervezett ezután Valarsaces: keztyűjét felhuzó udvari tisztségeket; testőrséget, melynek tagjai lándzsákkal és kardokkal valának felfegyverkezve; vadász- és lovászmestert nevezett ki, továbbá főkamarást (*սարգիս-նապ*), zászlótartókat, udvari papokat, kiknek hivatása volt áldozatot mutatni be a nemzeti isteneknek; és solymárokat, a kiket satrapai rangra emelt és tartományokkal, falvakkal és jószágokkal ajándékozott meg.

Az udvartartás rendezését befejezván, satrapiákra osztotta fel Valarsaces az országot. A fő udvari méltóságok közül s a királyi család tagjainak sorából kiszemelt satrapák (náchárár: *սահարար*) hatalma és függetlensége majdnem megközelítette a királyét, a ki maga is — a királyok királya — a többi náchárár-ral szemben csak első volt az egyenlők között, épen úgy, mint Európa középkori feudális államaiban az uralkodó a nagy hűbérurakkal szemben. Minden satrapá-nak alsóbbbrangú hivatalnokai voltak, a kiket az illető tartomány tekintélyesebb családjaiból szemeltek ki. Valarsaces, satrapiákra osztván fel Örményországot, jelentékeny területrészt magának tartott fenn, a mely az ő satrapiája volt. Több kormányzóságra osztotta azt fel, s mindeniknek élére nagyfejedelmeknek (*մեծ քահանայ*) és fejedelmeknek (*քահանայ*) nevezett főnököket helyezett.

Befejezván a satrapiák szervezését, bíróságokat állított fel a palotájában, a városokban és falvakban, majd az alattvalói közötti osztálykülönbségeket szabályozta. Első helyen állottak a náchárárok, alattuk kisebb rangú náchárárok: a városok és várak urai és a kormányzók. Mindezek a királyi udvari méltóságokkal egyetemben az öröklő nemességet alkották. A népet is különböző osztályokba sorozta. „Meghagyá, ugymond Chorenei, a városbelieknek,

hogy magasabb rangot tartsanak a parasztnál; a parasztnak, hogy előbbkelőeknek tekintsék a városi lakos-
ságot... és még több más hasonló intézményt szervezett.

Ez a szervezet fennállott időszámításunk negyedik századáig, a mely korszakban Örményország királyainak számtalan viszontagsága után, a perzsák kezeibe került, a kiktől viszont a byzanci császárok ragadták el ezt a zsákmányt. Örményország ettől kezdve csak igen gyér időközökben jutott az állami függetlenség élvezetéhez.

A perzsák hatalmukba ejtven Örményországot kormányzókat neveztek ki, a kiket márbán-oknak neveztek. Ez a név a hódítóknak nyelvén határvidéki kormányzót jelentett. A márbánok mellett a kormányzósági tanácsot alkották a szbárábéd-ek (*szbárábéd-ek*) vagy tábornokok és a házárábéd-ek (*házárábéd-ek*), a mely utóbbi tisztán katonai származású név utóbb a polgári hatalom képviselőinek megjelölésére szolgált.

A görögök, midőn Örményország egy része uralmuk alá jutott, meghagyták a perzsák által szervezett örmény kormányzóságok hatáskörét és rangját, csak az elnevezést cserélték el a byzanci udvarnál divó czimzésekkel. S a hetedik században ismét új rendjét a dolgoknak honosította meg Örményország kormányzásában az arab hódítás. A khalifák a kormányzói hatalmat helytartók kezeibe tették le, a kiket osdigánok-nak (*osdigánok*) neveztek az örmények. A bagratida hercegek, kiket az arabok több kerület kormányzásával bízta meg, királyi czímet nyertek tőlük, ámbár tényleg csak az arab birodalom nagy hűbéresei valának. II. Ásod sah-in-sah, királyok királya czímmel ruházlatott fel, megkülönböztetésül a többi kisebb örményországi fejedelmektől. De ezt a czímet (örményül *արքայից արքայ*) nem ismerték el a görögök, minthogy megtámadását látták benne Örményországra formált fenhatósági jogoknak. Ennélfogva a konstantinápolyi cancellaria a királyok királya czímet hercegek hercegekére (Archon ton archonton) módosította. De nemcsak ezek a czímek valának használatban az örmény udvarnál; a Bagratida-fejedelmeket sah-Armeneknek: Örményország királyainak, és sah-in-sah Armenek-

nek is nevezték.*) Áni-nak Monomach Konstantin által való elfoglalásával és azután, hogy II. Kákig a görög császárra ruházta át országát, hercegek kormányozták Görög-Örményországot azon időpontig, midőn Toghrul és Alp-arslán hordáinak vált martalékává.

A byzancziak ismételve kiterjesztvén Örményországra uralmukat, meghonosították ott a náluk használatban levő címeket és méltóságokat, melyeket az örmények egyéb hatósági körökre való vonatkoztatásban később is megtartottak. A keresztes hadjáratok krónikásai gyakran idéznek ily byzanczi címzéseket, melyeknek eredeti alakjára az örmény átalakításban alig lehet ráismerni. A domesticos ton scholonból például temeslicos (*ατδλ, ατδρην*) lett, a sebaste-ből bestes (*ατδ, ατδλ, α*) stb.

Az áni-i és guetsarusi feliratok a bagratida és byzanczi korszakból több ily görög címzésről emlékeznek meg, a melyek közhasználatba mentek át az örményeknél. Sőt a hosszú idegen uralom alatt annyira meggyökereztek, hogy a XI. század folyamán Kis-Örményországba és Ciliciába költözött örménység, újra érintkezésbe lépven a görögökkel, nem is volt meglepetve, midőn főnökeit az általuk már ismert sebaste és pansebaste címekkel ruházták fel a byzanczi császárok. Csakhamar azonban újabb változáson mentek át ezek a címzések. A Kis-ázsian átvonuló keresztes hadak útjokban találták az örményeket, támogatásukban részesültek, s az európai hűbéri világ nemesi címzéseivel ruházták őket fel. Az első Rupenfejedelmeket p. bárói címmel illették a keresztes hadak vezérei. Érintkezésbe lépven ekként a frankokkal, ezeknek kormányzati rendszerét és intézményeit is mihamar elsajátították az örmények.

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

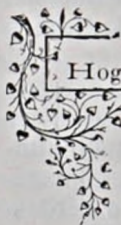
Dr. Molnár Antal.



*) Edessai Mátyás krónikája. (Dulaurier kiad.) 16, 38, 125, 155, 370, 381 l.)

Mit tegyünk?

— Pátkányán. —



Hogy mit tegyünk, azt szégyen kérdeni,

Az önbizalmat mért elveszteni?

Vesszen, ki honát nem védelmezi.

Ne kérdjük hát örmények, mit tegyünk?!

Mit tesz, ki vízbe esve fulladoz?

Mit tesz, kit folyton éh-inség kinez?

Mit tesz, kit sors sötét börtönbe hoz?

Ne kérdjük hát mindig, hogy mit tegyünk?!

A fuldokló segítsen a baján,

Éhes zörgessen szomszéd ajtaján,

A rab törjön ki a börtön falán.

Ne kérdjük hát többé, hogy mit tegyünk?!

Gazdag ne tartsd ládába' kincsedet,

Használd föl ifju pezsgő véredet,

Honfi szeresd forrón a nemzetet.

Ne kérdjük hát többé, hogy mit tegyünk?!

Hisz sírba vinni kincset nem lehet,

Sem hosszabbítani ifjan életet,

Mi fenmarad csak dicső hirneved!

Ne kérdjük hát többé, hogy mit tegyünk?!

„Akarni kell csak, — s biztos sikerünk!”

Ne kérdjük hát többé, hogy mit tegyünk?!

Nagy pátriarchánk! adj ki szózatot,

Pengess szivünkben hősi hurokat,

Betölteni a fenkölt vágyakat!...

S nem kérdezzük többé, hogy mit tegyünk?!

~~~~~  
Simay Gergely.

## Válasz Kossuth Ferencznek a „Keleti kérdés” című cikkére.

Az „Egyetértés” november havi számainak egyike hozta a címben említett közleményt vezércikk helyén. Mi „válasz”-unkat azonnal beküldöttük az „Egyetértés” szerkesztőségének; de mivel mindekkorig nem közölte, kénytelenek vagyunk azt saját lapunkban szó szerint közreadni:

**E**gy cikk jelent meg e lapok élén Kossuth Ferencz ur tollából, a melyben a napirenden levő keleti kérdés fölött tartott politikai fejtegetés mellett egy pár komoly tévedést képező állítást is kockáztatott a fényes

nevű czíkkiró, — állításokat, melyek ha valók lennének, alkalmasak volnának az örmény név minden kulturalis és historiai dicsőségét halomra dönteni.

A midőn csekélységem részére, mint egy szerény vidéki folyóirat szerkesztője, szót kérni bátorítok, hogy ugyanazon helyen, a hol e komoly, de — mint kimutatom — semmivel sem bizonyítható megjegyzések közzétettek, adatokkal támogatott ellenkező oldalát a kérdésnek megvilágítsam, előre bocsájtom, hogy igénytelen válaszom keretében érinteni sem kívánom Kossuth cikkének politikai jelentőségű részleteit, sőt még azon mozzanatokra sem szándékozom kitérni, a melyek fejtegetései fonalán a török nép iránt érzett egyoldalúan elfogult sympathiáit oly nagyon is elárulják.

Ha mindazonáltal hosszadalmasabbá lenne e nyilatkozatom, mint az ily hirlapi felvilágítások közönségesen lenni szoktak, mentségemül szolgáljon azon körülmény, hogy a szóban forgó irányczikk sérelmes részletei egy hazánkban is meghonosult népfaj közművelődési misszióját, sőt — mi több — jellemét, nemkülönben történeti múltjának legdicsőbb korszakait képesek elhomályosítani; ha ugyan ily óriási vállalkozás az egynapi életű politikai vezérczikk keretében még oly hatalmas tehetségnek is, a minő Kossuth Ferencz, egyáltalában sikerülhetne.

Hosszadalmasságon mentségeül emlékeztetnem kell még az egykori diplomata példájára, a ki, midőn jegyzékét államának külügyi kormányához beküldötte, egy alkalommal a hivatalos jelentéstételt e szavakkal kezdte meg: „Bocsánatát kell kérnem Excellenciádnak e jegyzék terjedelmeért, de nem volt időm — rövidebben írni!”

A bevezetésül elmondottak után egyenesen rátérhetek azon, az örmény nemzet történetéből meritett ellenvetéseimre, melyekkel a czíkkirónak e téren elkövetett tévedéseit, kétségtelen bizonyítékokra támaszkodva, lehetőleg rektifikálni ohajtom. Lehetőleg mondám, a mennyiben ily kérdés mindenoldalú megvitatására nem csupán a történeti, föld- és néprajzi, valamint útleirási művek egész köteteivel, de sőt a külföldi irodalom egész könyvtáraival kellene előhozakodnom.



Maradok tehát csak a lehetségesnél és sorra idézem a történeti fallaciákat, melyekhez, egy czikk arányaihoz mérten, tárgyilagos érvelésem részleteit fűznöm kell, hogy Kossuth előadásának hézagait és alaptalanságát kellőleg kimutathassam.

A czikkíró így szól, minekutána a török nemzet historiáján Amurátszultánig nagy vonásokban végig futott: „De lássuk az armeneket. Már történelmük megírását átlengte az a praktikus szellem, mely őket a törökvilág kereskedőivé és pénzembereivé tette. Belátták az ő történetíróik, hogy jól néz ki a kék vér, a régiség, a híres ősök tündöklése. Rá is fogják magukra, hogy első királyuk Hájg volt, Thorgom fia, ki viszozt Noe fia volt. Visszamennek tehát őseikkel a Noe bárkájaig, a meddig azonban (azt mondják, hogy ezt hinni kötelességünk) mindenféle állat is felviszi őseit. De legyen az úgy, a hogy van; kétezer esztendőn át terjedő királyaik vazalljaik voltak csaknem mindig az assíriaiaknak, a medeseknek, a perzsáknak, a macedoniaknak. Csak második Tigranes, a királyok királya, volt dicsőséges ember, de midőn Mitridatest megvédeni akarta, a rómaiak legyőzték és azóta Armenia folyton szét volt tépve, melyet végre 1021-ben Seldjoucides törökök elfoglalták; 1220-ban pedig a mongolok, azután ismét a perzsák és végre Konstantinápoly bevétele után véglegesen török uralom alá kerültek az armeniaiak.“

Ez lenne dióhéjban az örmény nemzet dicstelen története, szembeállítva a török nemzet dicső történetével, a melyet Kossuth elragadtatásában egy megjegeczedett, nemes kristálydarabnak tekint Európa testében, míg az örményekről csak annyi jót tud mondani, hogy volt egy királyuk, a ki dicsőséges ember volt, de a rómaiak által legyőzetett.

Lássuk tehát a rövidre vont örmény nemzeti történetnek Kossuth által körvonalozott egyes korszakait közelebbi kritikai megvilágításban s ha ez megtörtént, bizonyára mi is elismerjük a csodás ellentétet a törökök és az örmények történetében, habár nem oly értelemben, a mint ezt czikkíró tanítja; azonban saját részéről aligha

fogja módosíthatlanul fenttarthatni elfőgult nyilatkozatát: „Mindig hódítók az elsők, mindig meghódítottak az utóbbiak.“

A mint kivehető a laconice egybefoglalt történeti előadásából, nem lehet kétségünk arra nézve, hogy Kossuth, a mennyiben egyáltalán ismeri az örmény nemzet történeti multját, azt keleti források hiányában pusztán felületes franczia kútforrásokból ismerhette meg, a mire már a történeti nevek írásmódjából is alaposan következtethetünk. Így a médeket vagy latinosan medusokat franczia többes-számmal medeseknek, az Armeniát elfoglalt törökök illető törzsét ugyancsak a francziával Seldjoucides alakban használja. Ezek is arra mutatnak, hogy forrásait, melyek alapján ily fontos, s egész tudományos apparatust igénylő kérdésben, franczia nyelven irt örmény történeti compilációk, esetleg még azoknál is felületesebb lexiconok képezték.

Megbocsásson Kossuth Ferencz úr, de mi magyar-honi örmények e tekintetben sokkal kedvezőbb helyzetben, mondhatni előnyben vagyunk, a mennyiben eltekintve a nyugat-európai legműveltebb nemzetek nyelvén irt, e szakba vágó művektől, a kelet történetére vonatkozó forrásmunkákat az e részben felette gazdag örmény nemzeti irodalom eredeti termékeiből közvetlenül merithetjük. És itt a fölött is sajnálkoznom kell, hogy eddigelé a magyar irodalom történeti és nyelvészeti szaktudásai részéről oly elenyészőleg csekély érdeklődést tapasztalhatt az örmény irodalom; hogy a míg az összes európai nemzeteknek körében találkozunk ugy nevezett „armenisták“-kal, a szaktudósok ezen kategóriája honi magyar íróink sorában csaknem teljesen hiányzik; jöllehet erre hazánk már a keleti szomszédság tekintetéből is leginkább lenne rá utalva. Egy kifejlett magyar armenistikai irodalom mellett talán maga Kossuth Ferencznek önként kínálkozó alkalmá nyílnék behatóbban megismerkedni az örmény nemzet történetével.

Megengedve természetesen, hogy minden nemzetnek és így az örménynek is legrégibb úgynevezett őskori története a mesék, mondák, legendák félhomályában vész



el és hogy egy modern kifejezést használva a nemzetek eredete és legrégibb története a bizonyítékok elégtelenségében, más szóval a történeti bebizonyíthatóság hiányában szenved. Mindazonáltal mi örmények, bármennyire igyekszik a cikkíró azt közönséges ironia tárgyává tenni, e tekintetben is azon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy hajdankori krónikásaink és klásszikus történetíróink (a kiknek egyik legjelesbikét valaki már magyar nyelvre is lefordította) oly természetfölötti hitelességű bizonyítékokra is hivatkozhatnak, minő a cikkíró által — úgy látszik — nem eléggé méltányolt „könyvek könyve:“ a Biblia.

És itt oly térre jutottunk, a hol a vitát közös bizonyítási alap nemlétében előre is befejezettnek kell tekintenem; nem hallgathatom azonban el, hogy tudomásom szerint Angliában van egy hercegi család, a család birtokában van egy palota; e palotában egy teremre akadunk, melynek falain köröskörül kifüggesztve láthatók azon bölcsészek arczképei, a kik a Biblia hitelessége megtámadásának kétes dicsőségére törekedtek; a terem közepén pedig egy asztalon van elhelyezve magának a Bibliának egy kis-alakú kiadása e megjegyzéssel: „Ime ez a kis könyv legyőzte mindazokat, kiknek képei e falakon láthatók.“

Én is azt mondom tehát, a mit Kossuth: „Legyen ez úgy, a hogy van!“ És nem teszem további vitatkozás tárgyává, ha vajjon történelmünk megírását valóban azon föltételezett „praktikus szellem“ lengte-e át, mely a keleti örménységet a török-világ kereskedőivé és pénzembereivé tette? — ha vajjon történetíróink valósággal csak a régiségre, a híres ősök tündöklésére aspiráltak-e, avagy a történeti igazságra? — ha vajjon legelső királyunkat, az örmény nemzet ősatyját úgy a hogy mi tudják: Hájgnak hívták-e, vagy talán más neve volt és ezen állítólagos Hájgnak állítólagos atyja Thorgom fia volt-e Noenak, az emberiség állítólagos második ősatyjának, a mint Kossuth mondja, vagy csak fiának Jafetnek fiától Gomer-től született másodunokája, a mint ezt a praktikus szellemű örmény történetírók és a hagyomány tartja.

Annyit azonban mégis szeretnék tudni, hogy a Biblia vagy az örmény nemzeti történet minő kiadása lehetett Kossuth kezében akkor, midőn cikkében azt írta, hogy Thorgom fia volt Noénak, a kiről mi mindig azt tanultuk, hogy három fia volt: Szem, Khám és Jáfet.

Vajjon nem bírna-e tudomással mélyen tisztelt ellenfelünk arról a bizonyos magyar nemzeti mondáról, mely magát a magyar nemzetet épp úgy Noe egyik fiától Jáfettól (tehát a Hájgunk dédapjától) iparkodik leszármaztatni. És vajjon a derék Horváth Istvánt ugyanazon praktikus szellem vezérelte-e, midőn az érintett történeti theoria előharczosává szegődött, a mely az örményeket a török-világ kereskedőivé és pénzembereivé tette? Avagy talán ő is belátta, mint az örmény történetírók, hogy „jól néz ki a kék vér, a régiség, a híres ősök tündöklése?”

Szemére veti történetíróinknak a cikkíró azt is, hogy őseinkkel odáig (a Noe bárkájáig) mennek fel, a meddig mindenféle állat felviszi őseit. Az előbb mondottak után fölösleges talán újlag constatalni, hogy mi keresztény örmények nem állunk a modern teremtési theoriák álláspontján, (a melyek egyike a tengerfenék őskocsonyájában keresi a világ eredetét), de nem látjuk át, hogy nagyobb tisztesség volna őseinket az áfrikai félmajmok társaságában keresni, semmint az Ararát hegyén megállapodott Noe bárkájában; a hol szerintünk nemcsak az örmény ősök, hanem minden nemzet ősei együtt valának.

Ahhoz is sok szó fér, hogy 2000 esztendőn át egymást felváltó királyaink csaknem mindig vázalljaik lettek volna az assyroknak, a médeknek, a perzsáknak és a macedonoknak. Ez állításban legalább van része az igazságnak. Igenis Armenia volt egy időben a szomszéd uralkodókkal függőségi viszonyban; de viszont ezek is állottak hasonló függésben más-más korszakon át Örményország királyaival szemben. Nem áll módunkban e nagyon is kimért szűk téren 2000 esztendő történetét, melyen át az örmény föld uralkodói az ó-világ akkor ismert és virágzott legelső kulturnépeivel és hatalmasságaival szemben állottak, korrajzilag ecsetelni és a történeti kritika világánál nyomozni azon okokat, melyek a kölcsönös függés,



avagy a függetlenség mindegyre ingadozó mérlegét egyik vagy másik nemzet részére billentették.

De annyit a rögtöni bizonyítás mellőzésével is állithatunk, hogy az örmény királyság koronkénti legyőzete épp úgy, mint diadalai mindenkor a leghősiesebb harczok eredményeül jelentkeznek a Kelet történetében. Különben is aligha nagy nemzeti szégyen háromolhatik az örményekre abból, hogy a világbíró Nagy Sándor, avagy a Hellaszt leigázó ó-perzsa királyok, avagy az önterhe alatt összeroskadt óriási római birodalom hatalmas imperatorainak vázallusai lettek. Habár voltak ők nem kicsinyelt ellenfelei, olykor szövetségesei ugyanazon nagy nemzetek uralkodóinak is.

Róma dicsőségének tartotta, ha maga tehette a koronát Armenia királyai fejére, mit minden alkalommal a forumon vitt végbe nagy ünnepélylyel; emlékére pénzt veretett, ezen felirással: „Rex Armeniis datus.“ Dio Cassius leírja az ünnepélyt, melylyel Nero Tiridatest (örményül Dértád) Armenia királyává koronázta és hozzáteszi, hogy a pazar Nero ennél nagyobb fényt nem fejtett ki; végre „Armeniacus“ dísznévvel tiszteltettek meg a római senatus által az imperatorok, kik magokat Örményországban valamely fényes haditett által kitüntették; kiváltképen jeles íjászok voltak az örmények, harczias szellemük a világhódító Rómát is rettegésbe tudta ejteni, — a mint ez Lucanus Pharsaliájából is kitűnik.

Kossuth ezikke mindezekből csak annyit ismer, hogy volt egy királyunk (II. Tigranes), a ki dicsőséges ember volt, de ez is a rómaiak által legyőzetett. És „azóta Armenia folyton szét volt tépve, míg végre a törökök elfoglalták.“ Hogyan? Hát azon francia nyelven irt örmény történeti munka avagy lexicon csak ennyit regél ama hosszú történeti korszakokról, a melyek az oly gyanús szemmel tekintett Noe bárkájától a seldsukida-törökök invasiójáig lefolytak és a melyekből egy-pár millenium kitelnék. És a négy uralkodóház: a Háikánok, az Arsacidák, a Pákráduniak és Rupeniták királyai hova tűnének el II. Tigranesen kívül? hogy ne is szóljunk a francia származású Lusignánokról, a kik a Ciliciában új életre

kelt örmény királyság felett korántsem dicstelenül uralkodtak.

„The Land of Ararat“ cím alatt nem rég jelent meg egy „külön tudósító“ munkálata, melyről kiderült, hogy szerzője Magdonald Sándor, a ki mintegy tekintélyes manchesteri lap munkatársa ismételve beutazta Örményországot. Ő úgy tekinti az örményeket, mint az emberi nem „legrégibb típusának képviselőjét.“ „Az izraeliták kivételével — úgymond — az örményeknek nevezetesebb történetük van, mint a modern Európa királyságainak és fejedelemségeinek. Régi nemzet voltak már akkor, midőn még nem is álmodtak a slavokról, vagy angol-szászokról, a latinokról, németekről, vagy skandinávokról. Fölemelték a lázadás zászlóját Darius Hystaspes ellen, a ki elbeszéli leghosszabbik ékiratában, mily nagy fáradságába került őket meghódításra kényszerítenie; az örmény harczosokat Xerxes görögországi seregében a legvitézebb csapatok közt sorozták.“

De ha már az örmény nemzeti állam legvirágzóbb századai oly ismeretlen területet képeznek a cikkíró által használt forrásmunkában, talán tudomást vehetett volna azon óriási honvédő harczokról, melyeket Örményország az ókor legvégső szakában, a perzsa iga lerázása végett viselt. A hős Vártán Mámigonián állott élén ezen harczoknak az örmény nemzeti történet oly alakja, a ki legméltoőbban a magyar Hunyadi Jánossal hasonlítható össze s a ki egész sorát az ütközeteknek állotta ki az óriási perzsa haderő ellen, míg végre maga is késő aggkorában számos sebtől vérezve a csatatéren maradt.

Az örmények történeti multjáról nem lehet oly röviden írni, hogy a hazáért és a keresztény hitért megvivott eme dicsőségteljes, úgynevezett „Vártánféle háborúk“ korszakát meg se érintsük. Épp úgy tudomást kell vennünk azon történeti tényről, miszerint Armenia mint a nyugati keresztény társadalomnak Kelet felé messze előretolt védbástyája, századokon keresztül saját testével tartoztatta fel az Ázsia belsejéből kiáradó barbár hordák előnyomulását s talán nem csalogunk, ha azt állítjuk, hogy a történelem logikája hozta magával azon sorrendet, miszerint Armeniának előbb meg kellett semmisülnie, hogy a török



Byzanczot elfoglalhassa és onnan a magyar hazát folyton támadva a mohácsi vészhez juttassa.

A sérelmes cikk örmény történeti részletei s e részletekben foglalt kiáltó tévedések, valamint az azokon mutatkozó szembetűnő hézagok a fentebbiekben nagyon is rövidre vont megjegyzéseink által alkalmasint eléggé fel vannak derítve; mielőtt azonban történeti észrevételeinket e helyen végleg befejeznök, alkalmat veszünk magunknak kissé megvilágítani azon nem kicsinyelhető szerepet is, a melyet az örmény királyság a világtörténelemben kétségtelenül korszakot alkotó úgynevezett keresztes hadjáratok idején betöltött.

Tanúsítják ezt többek közt III. Coelestin, III. Incze, IV. Kelemen és IX. Gergely pápáknak az akkori örmény királyokhoz és egyházfejedelmekhez intézett levelei, a melyekben őket részint a keresztes hadak sikeres támogatására buzdítják, részint pedig az azoknak nyújtott segítségért az örményeknek ünnepélyes köszönetet nyilvánítanak, őket dicséreteikkel és apostoli áldásaikkal halmozzák el.

A szerencsétlenül végződött keresztes hadjáratok lezajlása után azonban mi volt természetesebb, hogy az európai keresztes hadak legbuzgóbb szövetségesei, vagyis az örmények ellen fordult a mohamedán népek halálos bosszúja, mint a kik a keleti viszonyokkal kevésbé ismeretes európaikat nemcsak utbaigazitással, de fegyveres erővel, élelemmel, szállítással s mindennemű hadiszerekkel is ellátták, céljaik elérésében nekik a mohamedán népek ellen hathatós segédkezet nyújtottak. Alig ha csalodunk, hogy az örmény nemzetnek e korszakbeli multja sem oly dicstelen, a melyre a legdicsőbb nemzet is büszkeséggel ne tekinthetne!

Vajjon fentarthatja-e még cikkíró azon levegőben függő állítását, melylyel a törökök és az örmények története közt általa szemlélt csodás ellentétet röviden akként fejti meg: „Mindig hódítók az elsők, mindig meghódítottak az utóbbiak.“

De sietek befejezni a történeti ál-okoskodásnak az az idézett cikkben kifejezésre jutott egész rendszerére

tett igénytelen észrevételeimet. Nemcsak az olvasó, de maga a cikk írója is lesz oly elfogulatlan, hogy az örmény nemzet története fölött hevenyében alkotott ferde ítéletét a valósághoz hiven jobbra változtassa a nélkül, hogy az általa kifejtett ellenkező álláspont indokainak fejtegetését tovább fűznöm kellene. Föltehető ez legkivált Kossuth Ferenczről, a ki magas észbeli tulajdonainál fogva képes, — lovagias jelleménél fogva vonakodás nélkül kész leendő elfogadni az ellennézetet is, mihelyt annak igazságáról meggyőződött. Ő maga volt az, ki nem egy alkalommal úgy nyilatkozott, hogy az ellenmondás benne nem a szenvedélyt kelti föl, hanem inkább gondolkodásra ösztönzi őt az ellenfél álláspontja felett.

S én itt csak annyit mondhatok, méltóztassék egy kissé elgondolkozni történeti adataink igazsága fölött s annakutána újabb párhuzamot vonni a törökök és az örmények nemzeti története között.

Legyen szabad végtére az előadottak által bebizonyítottak tekintenem, hogy Hájg nemzete mindenkor kiállja az összehasonlítást hadi erények dolgában is „a végtelen becsületes és vitéz“ török néppel szemben, habár itt részemről azon meggyőződésnek is kifejezést kell adnom, miszerint bármely nemzet kulturális, civilizatorius és mindenekfelett államalkotó képességeinek alapos megítélhetésére korántsem elégséges annak csupán harcziass tulajdonait mérlegelni, de szükséges latba vetni azon jellembeli erényeket is, melyeket az illető nemzet tagjai a polgári életben, a családi és társadalmi viszonyok terén, szóval nemcsak a fegyver rombolásaiban, hanem a béke alkotó műveiben is tanusít.

E szempontból vesszük most már bonczkés alá — „sine ira et studio“ — bár nem minden méltatlankodás nélkül Kossuth Ferencznek, ama — mindenesetre — legsérelmesebb nyilatkozatát, miszerint formailag ugyan nem a maga nevében, lényegileg azonban a legsúlyosabb megítélés alá vonja a keleti örmények nemzeti jellemét és meggondolatlanul elvitatni törekszik azoktól minden őket elismerten megillető kulturális érdemet. A szóban levő pontban szó szerint a következőket mondja: »A ki Török-



országban járt, azt hallotta, hogy az örmények megbizhatatlanok és a polgáriásodás hullámai úgy érintették őket, hogy csak a zavaros tajték maradt rajtuk, de a tiszta víz nem érte őket el. Hogy ez így van-e? azt nem akarom most fejtegetni.“

Mindenekelőtt az a megjegyzésem itt, hogy a cikkíró mit sem állít közvetlen tapasztalat, autopsia alapján, hanem azt állítja, hogy a ki Törökországban járt, azt hallotta, hogy az örmények megbizhatatlanok. Már azt kérdehetjük, beszélt-e a cikkíró mindazokkal, a kik Törökországban jártak, vagy legalább ismeri-e teljesen az e szakba vágó összes német, franczia, angol, orosz, stb. nyelveken létező útleirási irodalmat? Minden nemzetnek lehet és van is salakja; de midőn bármelyiknek általános nemzeti jelleme fölött akarunk ítéletet alkotni, óvakodnunk kell azt ily ingatag alapon construálni. Mi azon kellemes helyzetben vagyunk, hogy a cikkírónak oly könnyelműen megkoczkáztatott súlyos vádjával szemben számtalan bizonyítékra hivatkozhatunk, melyek szerint minden időben, minden országban, a hol csak örmény kolóniák léteznek, úgy az orosz, török és perzsa uralom alatt álló őshazában, mint az európai államokban, (nem is szólva külön édes magyar hazánkról) a legkülönbözőbb nemzetekhez tartozó tekintélyes és elfogulatlan egyéniségek részéről mutathatunk fel száz meg száz ellenkező értelmű nyilatkozatot.

Azt hiszszük, hogy ha volt is olyan utazó, a ki Törökországban járva azt hallotta (s úgy látszik a cikkíróval is félig-meddig elhitette, máskülönben nem hivatkozott volna rá), hogy az örmények csakugyan megbizhatatlanok, még mindig kérdés marad, hogy az illetőnek e részbeni véleménye mennyiben megbizható. Positív tudomásunk van róla, hogy gyakran járnak Örményországban európai utazók, a kik az örmény nép életviszonyait futólagos ott tartzkodásuk közben nemcsak hogy komoly tanulmány tárgyává nem teszik, de sőt az örmény néppel jóformán nem is érintkeznek, azután Keletről haza érkezvén itthon nemcsak elmondják, hogy mit hallottak; de könyvekben is leírják azt, a mit tulajdonképen tanulmánytárgyává nem is tettek.

Ugy képzelheti magának a cikkíró ur az ily török-örményországi útleírókat, mint pl. azt a németet, francziát vagy angolt, a ki Magyarországon hamarjában keresztül vasútazik és haza menvén könyvet ad ki a magyarok hazájáról s leírja abban a cigány muzsikust és a futó betyárt. Ilyen utazóktól sok mindent hallhat az ember, de legkevesbbé ismerheti meg alaposan és igazságosan bármely nemzet erényeit és hibáit, szóval alapjelmét. Aztán még egy megjegyzésünk van e részbeni forrásaira, s ez abban áll, hogy élnünk kell a gyanúpörrel, miszerint azok az utazók is, ép oly egyoldalúan elfogultak a török barátság mellett, mint maga a cikk írója, a ki ennek világos jeleit szolgáltatja. S ha ezen kívül föl kell tételeznünk azt is, hogy a közviszonyok megítélésében hivatalos török információkból indulnak ki (a melyek még a statistika kérlelhetlen számaait is elferdítik), könnyen elképzelhető, mily nyomatékkal bírhat egy ily hallomásból meritett vélemény. Hiszen nem oly régen olvashattunk oly esetről, a mi talán unikum az újabbkori nemzetközi érintkezésben, a midőn a porta egyik hivatalos diplomacziái jegyzékére a britt kormány habozás nélkül kijelentette, hogy annak hitelt adni nem lehet.

Minekutána már világosan reá mutattunk azon körülményre, hogy a cikkíró álláspontja (melyet ezúttal bővebben kifejteni ő maga is tartozkodott) ellentétben áll a komoly európai közvéleménnyel, kijelentjük, hogy e részben a legtekintélyesebb nyilatkozatoknak idegen nemzetek fiaitól származott egész tömegével rendelkezünk.

Azonban hacsak a pszikologiai érvelés terén maradunk is, kérдем, hogy a keleti örmények megbízhatatlanságának jelei ugyan minő viszonylatokban mutatkoznak, talán a honi föld és nemzetük iránt való hűtlenségben, a családi élet korrupciójában, a vallás-erkölcsi szellem hiányában, avagy a társadalmi érintkezés megbízhatatlanságában? Ha mindezek tekintetében Magyarországon a cikkírónál kisebb jelentőségű magyar honfitársaink részéről emeltetik vád keleti örmény testvéreink ellen az ottani viszonyok felületes ismerete, helyesebben



félreismerése és leghelyesebben nem-ismerése miatt, nem esik nehezünkre hallgattással mellőzni a köztudattal ellenkező méltatlan megítéltetést. „Conscia mens recti famae mendacia ridet.“

De midőn Kossuth fia, kiben bármely párthoz tartozunk, magyar hazánk egy kiváló politikai tényezőjét fel nem ismernünk, lehetetlen, pusztán hallomás, ellenségeink mende-mondája alapján, minden bizonyítás félretételével könnyenhivőleg közzétesz egy ily megróvást, az ellen felszólalni, annak ellenkezőjéről őt magát meggyőzni s a jobban informált Kossuth Ferenczre hivatkozni elodázhatlan kötelességnek tünt fel előttem.

Nem úgy, mint Kossuth Ferencz teszi, egészen más hangon és más elismeréssel ítélték az örmény nemzeti jellem, a történeti mult, népünk kulturális és humanitarius érdemei, szóval mindazon kiváló szolgálatok fölött, melyet az örmény úgy is, mint államalkotó nemzet, úgy is, mint ethnographiai nép, akár az önálló nemzeti királyság korában, akár a mohamedán újkori despotismus legsötétebb századaiban a keresztény társadalom javára végzett. Nem hiában már a magas ó-kor is akként ismerte e nemzetet, mint a legrégebb kulturnépek egyikét; mert a világtörténet későbbi korszakaiban is az örmény mindenkor kulturnép maradt. Földrajzi helyzeténél fogva Ázsia területéhez tartozott ugyan, de fogékony szelleme folyton Európa keresztény művelődésén függött s a nyugati haladás vívmányait folyton nemzeti egyéniségéhez alkalmazva, iparkodott elsajátítani. Sok irányban kellene e pontnál kiterjeszkednem; de talán elég lesz itt arra hivatkoznom, hogy ha bár a legmélyebb mohamedán elnyomatás korát élte Armenia akkor, midőn Guttenberg tanálmánya: a könyvnyomtatás létrejött, a török iga alatt is szellemi törekvéseit megőrzött örménység csakhamar elsajátította, saját külön alphabetjére alkalmazta az újkor eme korszakos találmányát; az armeniai Thokáti Áb-gár volt azon férfit, a ki a könyvnyomtatás mesterségének elsajátítása végett Európába jött s azt az örmény nyelvre, a Meszrobféle betűírásra alkalmazta.

Lássuk ezekután miként nyilatkoznak mások, olyanok t. i., a kiknek alkalmok nyílt közelebbről és alaposabban megismerkedni az örmény nemzet alapjellemeivel, és szellem-erkölcsi értékével. Egészen más hangokat hallunk ezektől, mint a minőket Kussuthnak volt szerencséje hallani ama bizonyos Törökországban utazott egyéniségektől. Az idézendő források csak hiányos és hevenyészett mutatóványok lesznek ugyan, a hasonló nyilatkozatok felidézhető egész tömegéből; de minden elfogulatlanul ítélő olvasó előtt czáfolatát képezendik annak, a mit Kossuth Ferencz így fejez ki: „A polgáriasodás hullamjai úgy érintették őket, hogy csak a zavaros tajték maradt rajtok, de a tiszta víz nem érte őket el.“

Bizonyára van salak bőven Európa keresztény civilizációjának elferdülésében, melyből kijutott a patriarchális viszonyok között élő keleti örménységnek is annyival inkább, mert — mint jeleztük — az örmény nemzet minden korban lépést tartani igyekezett az európai polgáriasodással. Csoda-e aztán, ha olykor a valódi haladás vívmányait az álműveltség kinövéseitől élesen meg nem különböztetve, a kultúra „tiszta vizével“ együtt „a zavaros tajték“ is megérintette őket. Hiszen magyar hazafiak nem kevésbbé magyar hazafiaknak teszik s tehetik joggal azon szemrehányást, hogy az úgynevezett korszellem által félrevezetve, idegen talajban nőtt, kétes értékű vívmányait a civilizációnak, melyekben sokan „tiszta víz“ helyett csak „zavaros tajtéket“ látnak, megfoghatlan mohósággal igyekeznek meghonosítani, — a nemzet őseredeti egyéniségének eltagadhatatlan kárára.

Különben ugyanezen kérdést, a mit a cikkíró „a polgáriasodás hullámai“ szempontjából keleti örmény testvéreinkre nézve oly lesujtólag old meg, ő előtte, már sokkal alaposabban és kedvezőbben oldotta meg a francia Tournefort, a ki azt mondja: „Az örmények erényei velük születtek, hibáik másoktól ragadtak rájuk.“ És a világhírű britt költő: lord Byron, ki a velencei San-Lazzaro sziget örmény kolostorának lakója volt, s ott az örmény nyelvet és történelmet is tanulmányozta, s a ki lelkesülten így kiáltott fel: „Alig van nemzet,



mint az örmény, melynek erényei a béke erényei, vétkei az üldöztetés vétkei valának.“

Még egy oly megrögzött törökbarát is, minőnek a világ a magyar Vámbéryt ismeri, a ki a szultán teljes bizalmával dicsekedhetik, igazságosabb ítéletet tart a keleti örménység nemzeti missziója felett, mint a Kossuth czikke. Vámbéry nem habozott kimondani, hogy „a mily szerencsétlenség az örmények nemzeti önállóságára nézve, hogy a kegyetlen sors régi hazájukat szétdabítva, oda annyi meg annyi idegen nemzetiségeket ültetett, — ép oly szerencse ez Ázsia kulturájára nézve, hogy a lomha, terjedő és előítéletektől megrongált társadalom mindenütt az iparkodó, józan és nagytehetségű örményekben az éltető erőt és egy jobb jövőre való törekvést találja.“ Vajjon ha oly megbízhatlanok lennének valóban az örmények, hiszi-e Kossuth, hogy a derék magyar hazánkfia Vadnay így kiáltana fel: „Csak az a kár, hogy miért nincsenek sokkal többen.“

Érdemes lesz az örmény szellemi kultúra tekintetéből azt is meghallgatnunk, a mit a francia Villefroy abba nemzeti irodalmunk fontosságáról ír: „Az örmény kéziratok — mondja ő — az irodalom egy új világába vezetnek bennünket, hova soha még egy európai sem tudott behatolni, hogy annak kincseit a világ előtt leleplezze... Miért is kellemesen fog bennünket meglepni kétségkívül, ha arról értesülünk, miszerint ha van tudós nemzet, mely megérdemli, hogy közelebből ismerjük, az: az örmény. Bámulva fogjuk hiheiőleg hallani, hogy az egy egész évezreden keresztül legnevezetesebb akadémiaja volt Ázsiának... Sőt mondhatom, hogy voltak századok, (milyenek pl. a IX. X. XI. XII. és XIII.) melyekben Armenia a föld nagy részének leczkét adhatott volna, s a melyekben az emberi tudományosság minden nemeiben jeles férfiakat tudott felmutatni: theologusokat, liturgistákat, szónokokat, költőket, bölesészeket, történetirókat, astronomusokat, és jeles fordítókat. továbbá nyelvészeket, a görög, syrus, arab, perzsa, és latin nyelvben jártasokat. A előszeretettel, melyet az örmények a mondott nyelvek iránt tanusítottak, tiszteletre és hálára kötelez minket ezen

nemzet ifánt; mert ezáltal történt, hogy tudósai lefordítván mi jobb ezen nyelvek irodalmában, mindenféle tudományos könyvek letéteményeseivé tették hazájukat. Armenia leleplezésével megnyílnak előttünk Kelet kapúi és oly kincseket tárnak szemeink elé, melyek messze túlszárnyalják legvérmesebb reményeinket és ha kéziratokat kaphatnak, képzelhetni, mekkora fényt fognak azok deríteni ezen tudós nemzetnek s a vele szoros összekötetésben álló szomszédnépeknek történetére.“

Saint-Martin a francia akadémia tagja, egyike a legjelesebb francia armenistáknak, nagyszámú műveket bocsátott közre az örményekről. Köztük legismertebb „Memoires sur l'Armenie“ czimű két köteles munkája, melyben ugyancsak az örmény irodalomról így nyilatkozik: „Az íróknak nagy száma, kiket felmutatni képes, ajánlatossá tesz az minden tekintetben... Az örmény írók a nélkül, hogy hiányában lennének annak, mi a keleti írmódornak lényegét képezi, tartozkodnak azon merész hasonlatoktól és fellengző szójátékoktól, melyek az arab és perzsa ékes-szólást jellemzik. Sőt minden túlzás nélkül mondhatni, hogy sok közülök, mint Chorenei Mózes, Eliseus, Fárbi Lázár, Ohánnesz patriarkha méltó bármely európai olvasó figyelmére..., kiket az erőteljes ékes-szólás azon legszebb mintái mellett is, melyekkel mi francziák birunk, de még azok után is, miket e nemben Róma és Hellas tud felmutatni, mindenkor érdekléssel olvashatni.“

Villotte Jakab Armeniáról így ír: „Hányszor tört meg azon ország a görögök, perzsák, alánok, saracénoknak, sőt magoknak a rómaiaknak támadásait és verte szét seregeit? Mert ha valódi és legfőbb dicséret az, mely az erkölcsökből és a vallásból ered, hol van nemzet, mely a keresztény hit védelméért vitézebbül küzdött volna? Hol van föld, melyet több martyr vére öntözött volna?“ De „a sok üldözés daczára, melyeket szenvedtek — mondja Macdonald — ma napság is szilárdul állanak a világ előtt az örmények, mint kiváló és előkelő nép faj. Más törzsek régi kormányzati formáiknak és polgáriasodásuk megsemmisítése folytán eltűntek a földszínéről, vagy be-



olvadtak meghódítóik közé. De az örmény változatlanul s csaknem egészen tisztán fenmaradt a többi fajokkal való szövetségében. Mint az izraeliták — úgy látszik — gondviselés-szerűleg tartattak fenn Istennek elhatározása által valamely nagy célra. S ámbár ez a cél ma nem nyilvánul szemeink előtt, meg lehet, hogy ez a faj... fontos szerepet van hivatva játszani a keleti kérdés végleges megoldásában.“

A régi magyar historikus Horváth István is tudott lelkesülni az örmény nemzeti kultúra iránt s a „Tudományos Gyűjtemény“ lapjain fölveti a kérdést: „Melyik európai nemzet mutathat ilyes valamit s ily régi századokból. És mi nem akarunk ezután is társalkodni a régi hájk (örmény) történelemírókkal a magyar historia kifejtése végett?“ Egy másik előkelő magyar tudós, a ki alaposan tanulmányozta Magyarország történeti érintkezését a keleti népekkel, Kuun Géza gróf pár év előtt hozzám intézett levelében kijelenti, hogy a „midőn nyelvészeti tanulmányainak nagymesterével, Hunfalvy Pállal legutoljára találkozott, az utóbbi nyomatékosan emelte ki előtte az örmény történeti források fontosságát s ő is, mint Horváth István a magyar őskori történetre nézve fetette óhaj tandónak jelezte az azokkal való alapos megismerkedést.“

Egy másik magyar historikus „Kolozsvár“ pályakoszorúzott történetírója: Jakab Elek szintén érdeklődéssel fordult az örmény néptörzs szellemi typusa felé s a mit e téren észlelt, habár nem a törökországi örményekre vonatkozik, az eszmék társulásánál fogva, mégis érdemesnek tartom itt főbb pontjaiban reprodukálni: „Sokat foglalkoztam — mondja ő — erdős kis hazám történetével, sok maradt meg emlékemben és irasaim között annak nevezetesebb városairól és egyes népfajairól. De az időhöz képest, mióta ők (az örmények) hazánkfaivá lettek, meghonosítván a kereskedést összes magyar városainkban s e felett két erős önálló kereskedelmi központot teremtve a magyar királyság számára, több szépet, tanulságost és érdeklőt nem igen láttam, mit ör-

mény származású magyar testvéreink mult életéből ... E vér egy derék vér, mely teljes rokonszenvünket, az élet annyi súlyos helyzetében kiérdemelte s mely a haza iránt kitűnő szolgálatoakat tett, derék állam- és kormányférfiakat, bátor katonákat, művelt és közügyeinknek élő kereskedőket adott. A magyar nemzet bennök egy hű szövetségést és áldozatkész testvért talált, ki boldog időkben ragaszkodik hozzánk s balszerencsében nem hagy el, a kire minden körülmények között számíthatni.“ Ilyennek festi az örmény nép jellemét a bennünket közelebből ismerő magyar tudós s megerősíti e véleményt a Kossuth előtt is bizonyára rokonszenv- és tiszteletben részesülő gróf Teleki Sándor, a ki megbízhatóságunkról e legfényesebb bizonyítványt állítja ki: „Az 1848-49-iki erdélyi hadjáratban minden nemzetiségből került ellenünk kém, örmény egy sem.“

Ha ilyen az örmény Magyarországon, nem lehet az Törökországban sem oly megbízhatlan, a milyennek azt Kossuth festi. Legyen is a cikkíró ur meggyőződve arról, hogy ama történeti jelentőségű podgyász, melyet a nagy száműzött egy török falún átutaztában érintetlenül megtalált, egy örmény faluban sem ment volna veszendőbe; ha mindazonáltal e részben még kételyei volnának, kegyeskedjék elolvasni a német Lindau Rudolf „Hamal“ című elbeszélését, a hol egy szegény örmény hordárnak élethíven megrajzolt alakja bizonyára nagyobb bizalomra fogja ösztönözni a törökhoni örmény nép jellemé iránt.

Arra is hivatkozhatunk e helyen, hogy a nagy száműzött, mint a szabadságharcz történetében olvashatjuk, a legnagyobb bizalmat tanúsította az örmény jellem iránt, midőn a világosi fegyverletétel után (tehát a legválságosabb helyzetben) kísérletet akart tenni az örmény Czett tábornok fővezérlete alatt megmenteni a magyar ügynek azt, a mi még talán megmenthető lett volna. Tegyük-e még hozzá, hogy ugyanezen népfaj (az örmény) még egy pár aradi vértanúval és aránylag nagyszámú névtelen hőssel szerepelt a magyar szabadságharcz történetében.



Minezekután úgy vélem bátran fölghagyhatok az örmény nép jelleme iránti bizalmatlanság megerőtlenítésére irányzott érveléseimmel és sietek némi felvilágosítást nyujthatni a cikkíró ama kérdésére: „Most mi történt ezekkel a járbor kereskedőkkel, pénzemberekkel, adó, vevő és járó-kelő világgal?” Mindjárt elmondom röviden, hogy mi történt.

Az történt, hogy a több százados elnyomatás után kissé elvesztették a türelmüket. A nélkül, hogy akár politikai fejtegetésekbe, akár a napi renden levő örménytörök surlódások legközelebbi indokainak kutatásába bocsátkoznám; nem tehetem, hogy a kérdés feleletül rá ne mutassak azon részvétet érdemlő helyzetre, melyben a törökországi keresztények — s első sorban a történeti örökségüktől, az emberi szabadságtól, a személy-, vagyon-, és becsületbiztonságtól megfosztott örmény keresztények, a korhadt osmán uralom alatt sinylenek. Tudhatja ezt Kossuth Ferencz is nagyon jól; ez nem a politika, ez a humanismus, az általános emberi és polgári szabadság kérdése. Ennek iszonyú illusztrációját megtalálhatja a cikkíró ugyanezen lapnak ama számában, hol a kérdést felvetette; mert ugyanezen szám keleti táviratai között olvasható egy rövid tudósítás, mely szerint a „Kara-Hissár és az Eufrát közti területet a kurdok teljesen elpusztították és a halottak száma legalább tizenötezer.” Feleletül egy érzékeny szívű keresztény embernek talán ennyi is elég volna, azonban koránt se higgye a cikkíró, hogy ez valami elszígeelt eset.

Magyar író (dr. Czirbusz) írja, hogy Törökországban a porta tekintélyének fentartása igényli, — a keresztényeknek minden hat vagy tíz évben megújuló rendszeres üldözését. Cikkem elején ígéretet tettem, hogy nem kívánom érinteni cikkírónak részint a mult hagyományaiból, részint talán az állítólagos, de nagyon is bebizonyításra váró török-magyar rokonságból eredő rokonszenvét a török iránt; azért, midőn e sympathiákba könnyen beleütköző tényekre vagyok kénytelen hivatkozni, a keleti örménység mai helyzetének kellő megérthetésére szorítko-

zom, pusztán idézetekre a legutóbb megnevezett magyar író közleményeiből. „Mióta a török — mondja ő — nem bír a harctéren a keresztényekkel, hivatalosan rendezett lemészárlásokkal apasztja számukat. Csak a legújabb kornak eseményeit hozzuk emlékezetbe. 1860-ban Syriában volt mészárlás, a mikor harmadfélezer keresztényt öltek le a pribékek; utána Kreta szigetén vágták le a görögöket, 1879-ben Bulgáriában, 1890-ben Török-Örményországban: Erzerumban és most 1895ben Trebizondban, Vánban, holl itt, hol ott kaszabolják le az örményeket, a kik most soron vannak.“ (Hozzátehetne volna írónk az 1894-ik évi Szászun-vidéki öldöklést is, a midőn rendes török katonaság 25 környékbeli falú örmény lakosságát, összesen mintegy hatezer embert mészároltak le).

Az angol diplomacziái kék-könyv (Blue Book“) jelentései kétségtelenné teszik, hogy védtelen emberekre rohannak, s éjnek idején vagy a templomokban kaszabolják le őket, természetesen a hivatalos hazudozások éppen annak ellenkezőjét hitetik el az európaiakkal, hogy t. i. az örmények voltak a támadók (kiknek nem szabad fegyvert viselniök!) és hogy a törökök védekeztek bunkókkal, midőn majdnem mindenik fülíg fel van fegyverkezve. A megrohanásokra aztán különféle ürügyeket használnak. Ilyen például az úgynevezett vendégjog („gazdalik“), a melynek értelmében minden kereszténynek kötelessége 3 napon át megvendégelni az igazhivű musulmánt. Ezt a jogot a pasák, kaimakánok és válik és ezek családtagjai, az asiatiszmusnak e visszataszító alakjai különféle kihágásokra s az örmény vagyonának rablására használják fel. Ha panaszt mer emelni az örmény, még nagyobb és több bajnak teszi ki magát. Hiszen a keresztény nem tanulmányozhatik a moslim ellen, tehát hiában fordulna panaszaival a kádihoz (vagyis a bíróhoz), ott igazságot nem nyer, de a váli (kormányzó) előtt is hasztalan könyörög, mert ez felsőbb utasítás szerint cselekszik.

De sietek czikkem vége felé! S miután röviden arra is megfelelni véltem, hogy az események legújabb fordulata mily okozati összefüggésben áll azon szerencsétlen



nemzeti állapottal, melyben az ottomán uralom alatt szenved a keresztény örmény társadalom, megköszönve e lap terét, mely az ellentétes álláspont érveinek kifejtése, illetőleg az örménység jogos védelmének előadhatása végett rendelkezésemre bocsájtott, részemről befejezem amugy is hoszúra nyult fejtegetésemet azon őszinte reményben, hogy a czikkíró, mint fia ama Kossuth Lajosnak, a ki egész életében a nemzetek szabadsága mellett hevült, az ázsiai despotizmus roskadozó államrendszere mellett tartósan nem lelkesedhetik!

**Szongott Kristóf**

az „Armenia“ szerkesztője, a szamos-  
újvári állami főgymnasium tanára.



## Szabadság.

— Nüibánteáncz. —



Eg szabad, nagy Istene  
Lelket, hogy belém lehelt,  
Felruházva léttel a  
Porból alkotott kebelt:  
Én a néma újszülött  
Két kezem kifejthetem,  
S gyöngye karjaim közé  
A szabadság szállt felém.

Bölcsőben lekötve még,  
Nyugtalan sok éjszakán  
Ríva felzavartam én  
Szunnyadó szegény anyám.  
Kértem őt: kis karjaim  
Oldja szét — e két rabot, —  
S ott fogadtam, hogy szívem  
Csak szabadságért dobog.

Gőgicsélve míg a nyelv  
Tördelé bilincseit,  
S míg repestek a szülék  
Lesve hangom kincseit,  
Lám, a gyermek ajkain  
Még se kél e szó: anya!  
Első volt, mit ejtheték  
A szabadságnak szava.

S ezt: „Szabadság!” — hangozá  
Vissza fent a mennyezet —  
„Mint ez eszme harciosa  
Lőn beírva most neved.  
Vész kísér ez ut nyomán,  
S tüskét rejt a sok virág;  
Ám szabadsághős előtt  
Szűk is már e nagy világ.“

Óh szabadság! — harsogám —  
Tűz, vas, ádáz ellenek  
Cselvetése, mennykövek...  
Bár fejemre törjenek,  
Mindhalálíg, vérpadig  
— Nem riaszt bakó keze —  
Folyton ajkimon lebeg:  
A szabadság szent neve.

Merza Gyula.



## Szilveszter éjjelén.

— Kép az örmény családi életből —

**A** kis városkának kihalt utczáin csak néha-néha lehetett látni egy-egy emberi alakot, kik elkésve mentek haza, hogy övéik körében töltsék el az est hátralevő részét, s velük együtt üdvözöljék a nemsokára bekövetkezendő új-évet.

Mindenütt, az utolsó kunyhótól egész a legfényesebb palotáig vigság és öröm honol.

Csak egy kis viskó, melynek ablakain keresztül gyöngé mécs-világosság pillant ki, falai között lakozik szomorúság. Az asztal mellett egy halvány arcú leány varr; siet, hogy elvégezze a szomszéd úrnő ruháját, melynek árából kenyeret, fát... kell venni. Egyébre nem telik; de ha jutna is, még akkor sincs kedve a háznak megünnepelni a bekövetkezendő új-évet.

Aggodó pillantással sűrűn tekint a szobácskának egyik sarkába, hol anyja: egy őszbevegyült nő halál-sápadtan, zihált mellel feküdt egy rozzant ágyon. A



nehéz beteg mellett a nyomor és az orvosságos üvegek foglaltak helyet.

Még nem végezte be munkáját, midőn az éjféli harang kongása jelentette, hogy elérkezett az új-év.

Erre az ifjú leány letette a varrást s kezeit összekulcsolva térdre rogyott: áhitatos imát rebegett a föld és ég Urához. De imáját egészen el sem mondhatta; mert a sarokban fekvő beteg néhány, alig érthető szót mondott. Most a leány felemelkedik és az ágyhoz siet.

— Édes lányom, — mondá a beteg alig érthető hangon és akadozva, — itt az idő, midőn Isten magához szólít; érzem, hogy pár percz múlva ítélőszéke előtt fogok állani, hogy számot adjak tetteimről. Itt a beteg görcsösen köhécselni kezdett.

— Édes jó anyám! ne fáraszsza magát most a beszéddel, hisz látja, hogy a beszéd árt. Különben is nem hagyhatja árván, egyedül leányát. Reméljük Istentől a legjobbat: még felgyógyul. Mondá leánya anyját keblére ölelve.

— Nem édes lányom, éltem fonala véget ért, nekem ... mennem kell, ... ott ... ni, ... atyád ... int, ... megyek ... megyek ... Isten áldjon ... Isten áldjon meg gyermekem! Erre hangja elakadt és feje visszaesett párnájára.

— Édes anyám! édes jó anyám, — tört ki zokogásba a kesergő leány, — ne hagyjon itt, vigyen el magával; ott atyámmal és kis testvérkémmel, kik itt hagytak, együtt leszünk; itt nyomorogtunk, de ott a szép örökkévalóságban boldogok leszünk. Most elhalt a szó ajkain, azután a holttestre borult és keservesen sirt...

\* \* \*

Másnap új-év reggelén, majdnem mindenki övét meglepte valami ajándék-tárgygyal. A kis gyerekek egész csoportja járt házról-házra, hogy a szokásos „Boldog új-évet“ köszöntsék.

A jó szomszédok jó kívánsággal sziveikben és ajándékaikkal benyitottak a viskóba is; de itt megrendítő látvány tárult szemeik elé: a leányt is, ki máskor hálásan elejökbe sietett, az öreg asszony holt-testére borulva — halva találták.

Az előhívott orvos konstataulta, hogy az ifjú leány szíve fájdalmában repedt meg.

Nem vehette át a szomszédoktól az ajándékokat; mert lelke már felszállott volt a boldogok honába, hogy ott az angyalok kezeiből vegye át erényeinek jutalmát.

(Szamosújvárt.)

**Ripszima.**



## Új-évi ajándék.

— Novella. —

**A**z új-év — bármi legyen történeti eredete — mindenütt az a kiváltságos örömnep, mely csak szerencsét kíván és ajándékot oszt. Decz. 15-én már elkezdik az ajándék-tárgyakat beszerezni. Öreg, ifjú, férfi, nő a piacról, szokás szerint, nem megy egyenesen haza, hanem vagy sorba nézi a kirakatokat, vagy betér azon szűk utczába, melynek hosszában rakták le a gyümölcsárús, árnaút-ok kosaraikat. Itt árulják az ámásiai izletes almát, a brussai nagyszemű gesztenyét, a jáffai szép narancsokat és a többi. Mindenki visz bár egy csomagot haza: viszi az új-év örömtárgyát. Minden örmény háznál már csinálják az ánusábur-t, a pelthe-t és zerde-t; a leányok gondosan kiválaszszák a gyümölcsöket és tartókba (tálca) rakva asztalra teszik. A gyermekeknek nem szabad ugyan e tárgyakhoz nyulni, míg fel nem virradt új-év reggele; de azért folyton ott olálkodnak az asztal körül; mert azt hiszik, hogy az, mit onnan elcsenhetnek — ízletesebb... De mihelyt elhangzik az 1895. év utolsó napjának utolsó órája, azonnal kimondhatatlan nagy vig-ság és öröm kezd uralkodni valamint a dúsgazdag palotájában, úgy a szegénynek kunyhójában — az „új-évi asztal“ (қуаныштык стол, gághánti széghán) körül. Mindenki — legyen az nagy vagy kicsiny — ad is és kap is ajándékot. Mindenütt ez az üdvözlét hangzik „*қуаныштық стол*“



bi maph luquūn;“ (Shnorhávor Nor-Dári jév pári Gághánt: Boldog új-évet és jó évkezdetet!)

Elmult már az öröm és ajándékozásnak ezen ritka ünnepe, de azért az édes benyomás hatása alatt még mindenki csak arról beszél; az én emlékezetemből sem ment ki hádsi Máté ághá lakása, hol mintegy 20—30 évvel ezelőtt sem előkészületeket nem tettek az új-évhez, sem az évkezdetet (*luquūn*, gághánt) nem ülték meg. E ház már pusztulófélben volt, felső emelete egészen lakatlan, a földszinten is csak egy kis szoba volt, melynek mind a négy fala ép, de azért szél és hideg akadálytalanul behatolhattak. Ebben lakott hádsi Máté feleségével; a férfi közel 70 éves, az évek minden gyöngeségeivel ellepetve; neje Anna már 65 tavaszt látott és most még a napot sem láthatja. Tűz nem lobogott a kemenczében, mert fájuk nem volt. Egy kopott köpenyt vettek magukra, mely régóta tesz már szolgálatot. Egy óra óta a nap, ezen Istenadta világosság is már letűnt a látóhatárról és sötétségben hagyta a nyomor e tanyáját. Máté és hitestársa, kiknek gyomraik már hozzá voltak szokva a kopáláshoz, ajkaikat soha se nyitották panaszszóra; pedig az nap is — az év utolsó napja volt, midőn mások oly vigan töltik ennek futó perczeit — ők még mit sem ettek.

— Oh Anna — mondá Máté ághá — ha boldogult apád gyermekkorodban a tengerbe dobott volna, most nem nyomorognál velem!

— Fiam! — szólott az asszony — Isten akarta ezt így; Ő tudja azt is, hogy miért vette el gyermekeinket mind és minket itt hagyott.

— De asszony! vajjon elbirjuk-e ezt a nyomort? Ne menjek el a templom ajtajába? Gyűjthetnék egy néhány, ghurus'-t... és avval tengetnök életünket.

— Ne zúgolódj a Gondviselés ellen! Különben is inkább halljunk meg éhen, de legalább nem fogják mondani, hogy egy, ámirá'-nak fia koldult a templom ajtajában.

E rövid szóváltás után csend állott be a szobába, hol úgy is ritkán lehetett beszédet és hangot hallani.

Tak, tak... hang ütötte meg Anna fülét, mire azonban ügyet sem vetett, gondolván, hogy a roskatag

épület dülő részének valamely deszkáját, vagy az ablakdarabokat verdesi a szél; de gondolata nem volt helyes. mert rövid vártatva erősebb, „tak- tak”-ot hallott. Semmi kétség, hogy az ajtót verik.

— Hádsi ághá — nekem úgy tetszik az ajtó...; megyek és kinyitom.

— Ülj a helyeden! Ki jöhet hozzánk? Lehet, hogy az adószedő, 60 phará adóval tartozom; azért jön, de honnan adjam?..

Elhallgatott az asszony, de az ajtó nem hallgatott el, a tak, tak még erősebb. Mire az asszony:

— Hádsi ághá nézd meg, mert van valaki az ajtónál.

Az öreg kénytelen-kelletlen felállott és csoszogva kiment, nagy nehezen kinyitja az ajtót, néz jobbra balra, de nem lát senkit. Vissza akar térni; van valami az ajtóban, beleakadt. Akkora kosár volt, hogy alig vihette be felesége segítségével. Az asszony gyertyát gyújtott: a küldemény új-évi ajándék.

— Bizonyára másnak volt ez szánva — mondá az asszony — és véletlenségből ide hozták.

— De ki is küldhette volna nekünk — viszonzá a férj — ezt a fönséges ajándékot.

Abban mindketten megegyeztek, hogy nem nekiek küldték ezeket az értékes tárgyakat. De hádзи ágha hirtelen egy névjegyet lát a kosárban, melyről ezt olvasta:

„Anna fogadd ezen új-évi ajándékot szívesen; költsd el férjeddél. A míg élsz és élek minden új-évkor fogsz hasonló ajándékban részesülni.” Semmi aláírás.

A kétség eloszlott, az ajándékot Annának küldötte valami ismeretlen jótevő. Négy kézzel bontotték ki a kosarat: sok értékes tárgy, melyek közt hádзи Máté egy erszényt is talált. száz török arany (1000 frt) volt benne.

A Gondviselés nem hagyja vigasztalatlanul azokat, kik Benne biznak.

Melik Bejlikhdsán („Árevelkh”) után örményből.

Sz. K.





## Kisebb közlemények.

**Ős-Budavára.** Érdekes látványosságot terveznek a budapesti millenáris kiállításra, bemutatni „Ős-Budavárát, a maga valóságában. A történeti jelenetek központján, vagyis a főtéren zagyva lármában egyesülnek majd a Kelet és Nyugat különféle népei. Nyalka kurd lovasok rablott paripákra alkusznak déleze magyar huszárokkal. A piacra nyíló utcák boltjaiban arab és örmény kalmárok kínálják portékáikat. Oszlopos csarnokok aljában fekete kávé szűresőlnek a török előkelőségek. És így tovább! Szóval a legtarkább élet fog ott kibontakozni a multak homályából a mai nemzedék szeméi előtt, — egy darab életre keltett história, vagyis a régi török világ Magyarországon.

**A budapest-erzsébetvárosi templom,** melynek átengedésére az örmény kath. egyház hívei aspirálnak, közelebbről tartott rendes egyházi bucsút, védszentjének: magyar szent Erzsébetnek évfordulója napján. A nagymisért Tóthfalussy plebános celebrálta, — az egyházi szentbeszédet pedig: Novák István segédlelkész mondta. A mi a templom jövőjét illeti, remélhető, hogy a székesfőváros hajlandó lesz az örmény ritust, — annak átengedése által — egy-úri pártfogásában részesíteni: miután csak a hetven taggal alakult unitárius hitközséget is oly bőkezűen támogatta. A mi pedig a görög katolikusok kérelmét illeti, a fővárosnak módjában leend azt alkalmas módon szintén kielégíteni: azon esetben is, ha az előbb-utóbb megalakulandó örmény plebánia részére az erzsébetvárosi (ideiglenes jellegű) templom tényleg átengedtetnék.

## Irodalom és művészet.

**Hollósy tanítványa.** Münchenben élő festőművész hazánkfia, az örmény születésű Hollósy Simon, tudvalevőleg egész iskolát alkotott a festészet terén, s művei a tengeren túl (Amerikában) is el vannak terjedve. Tanítványai között van egy erdélyi örmény ifjú, a tehetséges Papp Gábor is, kiről egy alkalommal lapunkban már megemlékeztünk; s a ki a bajor fővárosból hazaérkezvén jelenleg Kolozsvárt tartozkodik. Igéretét bírjuk, hogy mesterének — Hollósy Simonnak — művészi életpályáját, arczképének bemutatása mellett, e folyóirat élén ismertetni fogja.

## Közgazdasági élet.

„Előkészületek a milleniumra“ című rovatában azt írja a „Budapesti Hírlap,“ hogy az ezredéves kiállításnak kereskedelemügyi szakcsoportjában be lesz mutatva a mult századbéli „debrecezeni vásár“ diorámája is, melyet maga Debreczen város törvényhatósága készített el és állíttat ki, villamos világítás mellett. Az

élethíven előállított jelenet egyik oldalán állatvásár lesz, a hol csikósok, mezei gazdák, örmény kereskedők, magyar lókupeczek, vándor-czigányok adnak-vesznek lovat, szarvasmarhát. A másik oldalon kirakó vásár van, hosszú sorban sátrak, hol a debreczeni vásárra összesereglett sokféle idegen és hazai kereskedő, boltos, mesterember árulja százfajta czikkeit. A különféle árusátrakban tipikus debreczeni vásáros alakok, kézművesek, földmívelők, férfiak, nők, gyermekek, vevők, eladók tarka össze-visszaságban csoportosulnak. — a csárdában pedig, mely természetesen szintén látható lesz a debreczeni vásártéren, czigány zenészek bandája fogja muzsikálni a szebbnél szebb magyar nótákat.

## Mi újság az örmény világban?

Az örmény nemzeti állameszme jövőd képe napról-napra hódít és tért foglal az európai diplomácia döntő köreiben. Ennek legújabb jelét az angol részről felvetett különféle megoldási tervezetekben ismerjük leginkább, a mely prospectusok egyike nyíltan szól arról, hogy a jelenlegi keleti válság akként fogna megoldáshoz jutni, hogy Örményország visszanyerve függetlenségét, önálló királyságot képezend és pedig — a mint a politikai lapok említik — a volt egyiptomi kormányelnök, az örmény nemzetiségű Nubár pasa szuverénitása alatt. Jóllehet az angol kombináció megvalósulása teljesen nincs kizárva a jövő alakulásának eshetőségei közül, mindazonáltal egyelőre csupán egyik szimptomája gyanánt lehet azt tekinteni a keleti viszonyok jelenlegi kuszált állapotának. Ha mégis előbb vagy utóbb csakugyan ténynyé válnék, hogy Európa közös elhatározással állítaná fel ekként a Lusznánok, ötszáz év előtt lerombolt nemzeti uralmát, ama különös történeti jelenség előtt állanánk, hogy az örmény államfő (anyai ágon) ugyanazon arab néptől származnék, a mely ötszáz év előtt VI. Leo, utolsó örmény király alatt, Arménia állami létének oly hosszú időre véget vetett, s az ütközetben elfogott Leo királyt hét éven keresztül fogságban tartotta, éppen ama Kairóban, a hol jelenleg Nubár pasának állandó lakhelye van!

**Az örmény kérdés Magyarországon.** Helfy Ignác országgyűlés képviselő interpellációja nyújtott első ízben alkalmat a magyar országgyűlés képviselőházának arra, hogy hozzászóljon a külföldet oly élenként foglalkoztató keleti, török, illetve örmény kérdéshez. Bánffy Dezső báró miniszterelnök felelt röviden és tartózkodva a hozzáintézett interpellációra; s válaszát a képviselőház többsége (a jelen viszonyok közt) kielégítőnek találván azt Helfy ellenzése dacára, — tudomásul vette.

**Összeütközések a vidéken.** A szíriai kormányzáság főhelyén, (Beyruth-ban) székelő katonai kormányzó részéről a török külügy-ministeriumhoz intézett hivatalos távirat szerint az örmények megtámadták a beyruthi muzulmán lakosságot; a mely alkalommal



mindkét részről valának holtak és sebesültek. A helyi hatóságok helyreállították a rendet és lecsillapították a felizgatott mohamedánokat. Kharput-ban örmény forradalmárok izgatják a lakosságot, (ugyanesak török forrásból merített hírek szerint), s annak következtében az üzleteket bezárták. A főkormányzónak aztán sikerült, állítólag Bar-men amerikai misszionárius támogatása mellett a kedélyeket lecsillapítani; mire az örmény kereskedők üzleteiket ismét megnyitották, s a nyugalom újra helyreállott. Hasonlóképpen török részről jelentik, hogy Zeitunban az örmény fökelők körülzárták az ottani kaszárnyát, a melyben egy ezredes, négyszáz katonával volt elhelyezve. Sakir pasa kormányzónak, a török fővárosba küldött távirata szerint: október harminczadikán néhány fiatal örmény behatolt az erzerumi kormány-épületbe s merényletet követett el a csendőrség parancsnoka ellen; a miből valóságos ütközet fejlődött ki, egyrészt a csendőrség között, — mely alkalommal együttvéve ötven ember részint életét vesztette, részint megsebesült. A császári hatóság „erélyes“ intézkedése következtében a közbiztonság csak hamar helyreállott. A birodalom távolabbi részeiben szintén rendzavarások történtek; így Aleppóban több európai alattvaló bántalmaztatott; a „Standard“ jelentése szerint pedig Arabiában is kitört már a lázadás.

**Diplomaták értekezése.** Azon híresztelés, miszerint Philipp Currie, a konstantinápolyi brit nagykövet Angliába utazott oly czélból, hogy a visszalépő párisi angol nagykövet Lord Dufferin helyét foglalja el, mint látszik, nem felel meg a tényeknek. Ellenben diplomáciai körökben azon magyarázatot adják, hogy Currie nagy követ újabb, bizalmas utasítások átvétele végett utazott el Londonba. Kiámil pasa, a török nagyvezér, a kinek nyilvánvaló angol-barát érzelmei közismeretesek, az angol nagykövettel legutóbbi értekezése alkalmával, mint állítják, oly körülményekre figyelemztette a nagy követet, a melyekből következtetni lehet, hogy Oroszország, — mindön egyrészt Angliával az örmény kérdésben együttesen járt el, — másrészt a maga részéről külön akciót is indított. Egyébiránt a török politikai körök hangulata ez időszerint inkább Oroszország, mint Anglia felé hajlik. Egy magas állású ottomán államférfiú néhány nappal ezelőtt a következő nyilatkozatot tette: „Ötven év óta Anglia többet vett el tőlünk, mint Oroszország; most Anglia felidézte az örmény forradalmat, — ki tudná megmondani, mit fog még tőlünk elvenni?!“...

**A legújabb fegyverek.** Mi sem bizonyítja jobban a törökök gyűlöletét az örmények ellen, mint az a jelszó, a melyet Konstantinápolyban közelebből adtak ki: — „Ne vegyünk semmit az örményektől!...“ És ezt a harcizas jelszót annyira megtartja a török, hogy például a „Sabah“ czimű török újság, a mely eddig huszezer példányban kelt el, újabban hanyatlásnak indult csak azért, mert tulajdonosa örmény ember volt. (Most már három-ezer példányban is alig tudja elárúsítani). A császári palota örmény

hivatalnokait felmentették a szolgálat alól, s értesükre adták, hogy egyelőre ne is jelenjenek meg. Az örmény származású udvari szállítókat szintén értesítették, hogy szolgálataikra ezentul az udvar nem reflektál. Oka ennek a rendeletnek az, hogy az örmény udvari szállítók a zavargások alatt becsukták boltjaikat, a melyek fölött a török császári ezímer ragyogott. Társai büneért így kellett lakolnia Hadsik efendi, kávékereskedőnek is; a kinek czége már százötven év óta szállított kávé a padisáh udvarának. Ezenkívül elesapták még a szultán örmény-származású udvari ékszerészét is.

**A szyriai expedíció.** Miután Damaszkus, Beyruth és a szyriai török kormányzóság más nagyobb helységeiben is fordultak elő surlódások a mohamedánok és az ottani keresztények között, — a kormány elrendelte, hogy Szyria egész területére az ostromállapot kihirdetessék, — és hogy a hirhedt Zekki pasa (a sassuni kegyetlenkedések kezdeményezője) mint az illető hadtest főparancsnoka bizassék meg a rend helyreállításával. A kormány ezen szándékolt intézkedése ellen azonban a nagykövetek felszólaltak és csakis Cambon francia nagykövet erélyes fellépésének, — a ki azzal fenyegetőzött, hogy ha ezen eset bekövetkezik, a francia kormány kénytelen lenne Szyriába második expedíciót küldeni, — sikerült a török kormányt reábirni, hogy a már elrendelt intézkedést visszavonja.

**Örmény-török surlódások.** Hivatalos török forrás szerint a csapatok kétszáz embert kergettek szét, a kik az erzerumi vilajetben Manis helységet körülfogva tartották. — Néhány kurd törzs, (főnökeik vezetése mellett) megtámadni készült egyik helység örmény lakosait; mire az Erzerumban székelő hatóságok a kurdok üldözésére csapatakat küldtek ki, melyeknek — a muzulmánok segítségével — sikerült a kurd rablókat szétverni. A Boszporus partjain általános a nézet, hogy a porta a már nagyon is elharapózott surlódásokat erélyesebb rendszabályok nélkül nem lesz képes elfojtani. Trapezuntból jelentik, hogy ott a kereskedelem és forgalom pongása következtében nagy inség állott be, különösen az örmény lakosság körében. — Nem török forrásból eredő tudósítások szerint a Diárbekirben (Tigranocerta) előfordult kihágások következtében igen sok ember vesztette életét, s a tűzvész által okozott kár már is nagyon jelentékeny. Konstantinápolyban újabb zavaroktól tartanak; a főváros örmény lakosai a provinceziákból érkező hírek következtében nagyon izgatottak. — Orosz lapok jelentése szerint az Oroszországban lakó örmények és törököknél házmotozásokat tartanak a náluk talált fegyvereket elkobozzák. A rendőri házkutatás a gyanús levelezésekre és egyéb iratokra is kiterjed.

---

Felölös szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

---

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.

---